Πειραιάς, 6 Νοεμβρίου, 2015

Η Αριστοτελική Δημοκρατία

«Δεν υπάρχει μεγαλύτερο κακό από αυτό που διασπά την κοινωνία σε πολλά κομμάτια και μεγαλύτερο αγαθό από εκείνο που την δένει μαζί και την κάνει μία»[1]

Κρίνεται πολύ ενδιαφέρον στο παρόν κείμενο να μεταφερθούν ορισμένες από τις περιγραφές τις οποίες ο Πλάτων κάνει για την δημοκρατία της εποχής του.
Είναι ενδιαφέρουσες αυτές οι περιγραφές, αφενός λόγω της ομοιότητας την οποία παρουσιάζουν με τις παθογένειες της σημερινής μας δημοκρατίας, αλλά και μήπως το φωτεινό πνεύμα των μεγάλων προγόνων μας εμπνεύσει την εποχή μας, διότι αυτό είναι διαχρονικής εμβέλειας και πάντα επίκαιρο.
Λέει, λοιπόν, ο Πλάτων για την δημοκρατία των Αθηνών της εποχής του:
«…Η δημοκρατία αυτής της απόλυτης ισότητας και της αχαλίνωτης ελευθερίας, έχει και αυτό το γνώρισμα, να μην αναδεικνύονται στ' αξιώματα οι ικανοί και οι κατάλληλοι γι αυτά, ούτε επίσης να υποχρεώνει τους πολίτες σε υπακοή.
Αλλά, ανάλογα με τις ορέξεις του καθενός αναδεικνύεται ο αξιωματούχος και ο δικαστής, ανεξάρτητα αν ο νόμος ορίζει ή όχι … αρκεί να δηλώσουν, ότι ανήκουν στην δική τους κομματική παράταξη».
«…Οι κατάδικοι αντιμετωπίζονται με τόση επιείκεια, με αποτέλεσμα ορισμένοι από αυτούς να εξακολουθούν να περιτριγυρίζουν ελεύθερα μέσα στα δημόσια μέρη ως ήρωες, οι οποίοι μάλιστα χλευάζουν τους άλλους πολίτες που δείχνουν υπακοή στους νόμους, θεωρώντας αυτούς δουλοπρεπείς και τιποτένιους, ενώ επαινούνται και τιμούνται οι άλλοι, που είναι επιτήδειοι και διαφεύγουν όσα ορίζουν οι νόμοι…»
«…Χάριν της ισότητας αυτής της δημοκρατίας, μέσα στην οικογένεια ο πατέρας εξισώνεται με τα παιδιά και πολλές φορές μάλιστα φοβάται αυτά…»
«…Επίσης ο δάσκαλος φοβάται τους μαθητές του χαϊδεύοντάς τους, ενώ οι μαθητές δεν δείχνουν κανένα σεβασμό στους δασκάλους τους»[2], σήμερα μάλιστα τους γρονθοκοπούν και τους κλειδώνουν στα γραφεία τους, κλείνοντας ολόκληρο το σχολείο τους…
Ζοφερές επίσης είναι οι περιγραφές των καταστροφών, οι οποίες προκαλούνται συνεπεία των κομματικών συγκρούσεων, οι οποίες δυστυχώς συμβαίνουν κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου και εξιστορούνται από τον Θουκυδίδη μέσα στην όλη τραγωδία αυτού του εμφυλίου πολέμου.
Και αυτά, όπως σχολιάζει ο ίδιος ο Θουκυδίδης, «διότι τα κόμματα δεν σχηματίσθηκαν για να επιδιώξουν την κοινή ωφέλεια, αλλά αντίθετα για να ικανοποιήσουν την πλεονεξία τους παρανομώντας. Προσποιούνταν, ότι υπηρετούν την κοινωνία, ενώ πραγματικά ήθελαν να ικανοποιήσουν κομματικά και προσωπικά συμφέροντα και αγωνίζονταν με κάθε τρόπο να νικήσουν τους αντιπάλους τους».
Ήταν δε τα κόμματα τόσον πατριωτικά που οι Δημοκρατικοί, υποκινούμενοι από τους Αθηναίους, βιαίως ανέτρεπαν από την εξουσία της πόλης τους Ολιγαρχικούς, οι δε Ολιγαρχικοί αντίστοιχα υποκινούμενοι από τους Σπαρτιάτες, ανέτρεπαν τους Δημοκρατικούς της άλλης πόλης.[3]
Ανάλογες είναι και του Πλάτωνος οι διαπιστώσεις για τη συμπεριφορά των κομμάτων, ο οποίος «θεωρεί ανίερες τις πράξεις τους να προβαίνουν οι άνθρωποι του ενός κόμματος στην καταστροφή των άλλων, χαρακτηρίζοντας έτσι τα κόμ-

ματα από έλλειψη πατριωτισμού» εφόσον θέτουν το κομματικό υπεράνω του εθνικού συμφέροντος, ακόμη υπεράνω και αυτής της ομαλής λειτουργίας της δημοκρατίας.
Σημειώνει με θλίψη τη φράση: «Δεν νικηθήκαμε από τους βαρβάρους, αλλά από τις δικές μας εσωτερικές διαμάχες και καλεί τους Έλληνες να είναι Φιλέλληνες».[4]
Τέλος, απευθυνόμενος προς τους πολίτες λέει, ότι «είναι δίκαιον, ορθόν και αναγκαίον η κοινωνία να έχει ομόνοια και να μη διέπεται από το πνεύμα επικράτησης της μίας παράταξης επί της άλλης».[5]
Μετά από αυτή την επιλεκτική, αλλά τόσο σημαντική, αναφορά της παθολογίας της κομματικής λειτουργίας της πολιτείας από τον Πλάτωνα και τον Θουκυδίδη, δεν γίνεται οιοσδήποτε παραλληλισμός με τις σημερινές παθογένειες της κομματικής δημοκρατίας, αφενός λόγω της αυταπόδεικτης ομοιότητας των συμπτωμάτων τους και αφετέρου προκειμένου να υπάρξει ευελιξία, ώστε ο κάθε αναγνώστης του παρόντος να κάνει τους δικούς του ευστοχότερους και πλουσιότερους παραλληλισμούς του.
Πλην όμως, από αυτήν την ομοιότητα της πολιτικής μας παθογένειας, διαπιστώνεται και μία άλλη αλήθεια, **ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων προγόνων μας**.
Ίσως οι μεγάλοι μας σοφοί, Πλάτων και Αριστοτέλης, αυτή την οργανική παθογένεια του Γένους μας είχαν διαπιστώσει και γι' αυτό δεν συνταύτισαν την δημοκρατία με τα πολιτικά κόμματα.
Επίσης από αυτή την διαχρονική ομοιότητα, προκύπτει ένα συμπέρασμα, ότι οι παθογένειες λειτουργίας του κομματισμού αποτελούν ιστορική πραγματικότητα και επιβεβαιώνουν επί πλέον την προμετωπίδα του παρόντος άρθρου.
Συγχρόνως όμως, από αυτή την διαχρονικότητα της κομματικής παθογένειας, απορρέουν και δύο βασικά ερωτήματα:
Οφείλεται αυτή στην οργανική διαιρετότητα του κομματικού πολιτικού συστήματος; η οποία έχει ως φυσική συνέπεια τον κατακερματισμό του εκλογικού σώματος, ο οποίος στη συνέχεια καλλιεργεί τον ανταγωνισμό και προκαλεί τις μεταξύ των πολιτών συγκρούσεις και τις αθέμιτες συμπεριφορές αυτών;
Ή οφείλεται στην διαφοροποίηση των χαρακτήρων των λαών κάθε χώρας, ανάλογα με τη γεωγραφία και το κλίμα αυτής; Και εάν ναι, ποιός είναι ο βασικός χαρακτήρας των Ελλήνων;
Πολλές συζητήσεις γίνονται και μελέτες έχουν γραφεί για την επίδραση της γεωγραφίας και του κλίματος μίας περιοχής στους χαρακτήρες των λαών.
Μία τέτοια μελέτη περιλαμβάνεται και στο σύγγραμμα «Παγκόσμια Ιστορία» και ιδιαίτερα στα «Προλεγόμενα» του Άραβα φιλοσόφου Ίμπν Χαλντούν, ο οποίος έζησε κατά τον 13ον-14ον αιώνα ως επί το πλείστον σε χώρες της Β. Αφρικής και ο οποίος ισχυρίζεται, μεταξύ των άλλων, σύμφωνα με τα διδάγματα της φυσιολογίας, ότι:
«Η ευθυμία και η συναισθηματικότητα των λαών του Νότου είναι αποτέλεσμα της διαστολής των πνευμάτων, ενώ ο βαρύς, μελαγχολικός αλλά εργατικός και προνοητικός χαρακτήρας των ανθρώπων του Βορρά προέρχεται από τη συστολή αυτών, που προκαλεί το ψύχος».
Συγχρόνως, αναφέρεται και σε ποικιλία άλλων διαφορισμών που οφείλονται σε γειτνίαση με τη θάλασσα και στα θαλάσσια ρεύματα, από διαβίωση των ανθρώπων στην πόλη και στην ύπαιθρο, από την διατροφή τους κλπ.
Γενικά, με αυτό το πνεύμα της ανθρωπογεωγραφίας διαχωρίζει τον Πλανήτη σε επτά (7) ζώνες, στο κέντρο οι τρείς (3) εύκρατες ζώνες και οι άλλες τέσσερεις (4) στα δύο (2) άκρα αυτού.[6]
Σύμφωνα με το παραπάνω πνεύμα της ανθρωπογεωγραφίας του Ιμπν Χαλντούν, σε μία σύντομη και συνοπτική ανατομία στην δική μας πατρίδα, την Ελλάδα, θα παρατηρήσουμε, ότι:

Βρίσκεται στο Βόρειο και Ανατολικό τμήμα της Μεσογείου που γενικά υπάγεται στην Εύκρατη Ζώνη, αλλά σε οριακή θέση, ανάμεσα σε Ηπείρους.
Διαθέτει ποικιλία και εναλλασσόμενες εδαφικές διαμερισματώσεις σε όρη και πεδιάδες.
Περιβρέχεται ολόγυρα από τη θάλασσα και σχεδόν ολοκληρωτικά επηρεάζεται απ' αυτή και από τα εναλλασσόμενα και συγκρουόμενα μεταξύ τους θαλάσσια ρεύματα, ενώ παράλληλα, το μεγαλύτερο τμήμα της Χώρας αποτελείται από τα διάσπαρτα νησιά μας.
Από πλευράς εποχών, επίσης, βιώνουμε ακόμη το ευεργέτημα της εναλλαγής στην διάρκεια του έτους των τεσσάρων αντιθέτων εποχών.
Αν συμπτύξουμε και συνθέσουμε διαλεκτικά όλα αυτά τα γεωγραφικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά της Πατρίδας μας, θα παρατηρήσουμε, ότι παρουσιάζουν έναν αντιθετικό και συγκρουσιακό χαρακτήρα.
Ε, … αυτή η φύση αποτυπώθηκε και στον φυσικό χαρακτήρα των Ελλήνων…!
Αυτά, ως φαίνεται, παρατήρησε και ο Αριστοτέλης για να μας αφήσει άλλη μία κληρονομιά του, η οποία λέει:
«…Το γένος των Ελλήνων, καθώς βρίσκεται σε τόπους κειμένους στο μέσον εκείνων και των άλλων, έτσι μετέχει των ιδιοτήτων αμφοτέρων, διότι και **δυναμισμό** έχει και **διάνοια** και γι αυτό και ελεύθερον είναι και άριστον πολιτικόν βίον διάγει και έχει την δύναμη να κυριαρχήσει επί πάντων, **μόνον εάν είναι ενωμένον**.»[7]
Τους αντιφατικούς όρους της δύναμης και της διάνοιας χρησιμοποιεί και ο Αριστοτέλης για ν' αποδώσει τα χαρακτηριστικά του γένους των Ελλήνων, ανάλογα με τη μεσαία γεωγραφική θέση που κατέχει.
Θέτει όμως, ως βασική προϋπόθεση, να είναι **ενωμένο**, προκειμένου αυτοί οι αντιφατικοί όροι της **δύναμης** και της **διάνοιας** να είναι δημιουργικοί και ευεργετικοί και όχι αυτοκαταστροφικοί, όπως ιστορικά έχει συμβεί κατά το παρελθόν και πάλι υπάρχει η πιθανή απειλή να συμβεί, λόγω της οργανικής παθογένειας της διαίρεσης του κομματικού πολιτικού συστήματός μας.
Παράλληλα όμως πρέπει να σημειωθεί, ότι αυτοί οι αντιφατικοί όροι της **δύναμης** και της **διάνοιας** –της **σωφροσύνης** και της **ανδρείας** κατά Πλάτωνα- που είναι το γνώρισμα του γένους των Ελλήνων, κατά Αριστοτέλη, αποτελούν και τα ιδανικότερα φυσικά προσόντα του άριστου ηγέτη.
Γι αυτό και οι πολίτες πρέπει να κυβερνώνται από τους πλέον αρίστους, ώστε, τα χαρακτηριστικά της δύναμης και της ανδρείας να μην κυριαρχήσουν επί της διάνοιας και της σωφροσύνης και μετατρέψουν τον ηγέτη σε αλαζόνα, καταστροφικό για τον ίδιο και την Χώρα του.
Εύλογα όμως προκύπτει το ερώτημα: Ποια δημοκρατία πρότεινε ο Αριστοτέλης, ο οποίος μάλιστα είναι και ο θεωρητικός της θεμελιωτής;
Ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας το δημοκρατικό πνεύμα του δασκάλου του Πλάτωνος –όπως αυτό διατυπώνεται κυρίως στο καταληκτικό του έργο τους «Νόμους»-, οικοδομεί και προτείνει, μέσω του έργου του «Πολιτικά», μία δημοκρατία των αρίστων, χωρίς κόμματα και τις ιδεολογικές τους θεωρητικές προκατασκευές, αλλά με βάση την πολιτική πραγματικότητα και την επιστήμη.
Μία Βουλή, όπως αφήνεται να εννοηθεί, η οποία μάλλον αποτελείται από τα επαγγέλματα, για τα οποία ο δάσκαλός του ο Πλάτων λέει:
«**Χωρίς αυτά δεν θα μπορούσε να υπάρχει ούτε κοινωνία ούτε πολιτική**».
Ναι ως εταίρος στην πολιτική, χωρίς όμως να υποκαθιστούν την πολιτική, την πρώτη των επιστημών, κατά τον ίδιο.
Ο Αριστοτέλης επίσης πρότεινε, για την ομαλή λειτουργία της δημοκρατίας, την πλήρη διάκριση των εξουσιών, δηλαδή της Νομοθετικής, της Εκτελεστικής και της Δικαστικής. Ενώ σήμερα η Νομοθετική αποτελεί προέκταση της Εκτελεστικής εξουσίας.

Και ασφαλώς, πρώτα αυτός ιστορικά, προσδιόρισε και τις βασικές αρχές λειτουργίας της δημοκρατίας, όπως την **ελευθερία έκφρασης** των σκέψεων των πολιτών, την **ισότητα** αυτών έναντι των νόμων, την απονομή της **δικαιοσύνης** σύμφωνα με τους νόμους, τη **φιλία** μεταξύ των πολιτών και την καλλιέργεια της **διαλεκτικότητας προς το μέσον και το ορθόν του λόγου**.[8]

Αυτή είναι, σε γενικές γραμμές, η δημοκρατία την οποία πρότεινε ο Αριστοτέλης και η οποία έχει γίνει αποδεκτή και εφαρμόζεται σήμερα από το σύνολο της ανθρωπότητας, έστω και παραποιημένη, λόγω τοπικών ιδιαιτεροτήτων, αλλά και λόγω της προσθήκης στην Αριστοτελική Δημοκρατία των προκατασκευασμένων κομματικών ιδεολογικών θεωριών της πολιτικής, προς επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων.

Ιδιαίτερα σήμερα, με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της επικοινωνίας των ανθρώπων, με την πολυσυνθετότητα των προβλημάτων της παγκοσμιοποιημένης πλέον κοινωνίας, με την ταχύτητα των επικοινωνιών και την ένταση των αναγκών των κοινωνιών, μάλλον απαιτείται, **η επιστημονικοποίηση της πολιτικής** στις βάσεις της Αριστοτελικής Δημοκρατίας.

Διατυπώνεται η γνώμη, ότι η εγκατάσταση με τη θέληση όλων των πολιτών μίας **Αριστοτελικής Δημοκρατίας** δεν θα φέρει στο γένος των Ελλήνων μόνο την ομόνοια και την ευημερία, αλλά συγχρόνως θα αναδείξει την Πατρίδα μας και πάλι πρωτοπόρο της γνήσιας Δημοκρατίας και όχι αυτής της κατά «**μίμηση**», σύμφωνα με το πνεύμα των σοφών προγόνων μας.

Η **Αριστοτελική Δημοκρατία** συνίσταται από εκλεγμένη Κυβέρνηση, των αρίστων επιστημόνων και από μία Βουλή με εκπροσώπους των επαγγελμάτων και των περιφερειών.

Αν πάλι δεν θα μπορέσουμε να ανταποκριθούμε σε αυτή τη μεγάλη αλλαγή, τουλάχιστον ας αυτοδιορθώσουμε, θεραπεύοντας ορισμένες επικίνδυνες παθογένειες του ισχύοντος πολιτικού συστήματος.

- Πρώτη και ουσιαστική θεραπεία είναι η αποκομματικοποίηση και η απελευθέρωση από τους κομματικούς μηχανισμούς και εξαρτήσεις του συνόλου του σώματος της κοινωνίας, των κοινωνικών ομάδων και κυρίως των θεσμών της Πολιτείας, ώστε να μην υπάρχουν πλέον παντού οι οργανωμένοι κομματικοί «στρατοί», αλλά ελεύθεροι, με πολιτική συνείδηση πολίτες και όχι «οπαδοί».
- Πλήρης διαχωρισμός των εξουσιών και ιδιαίτερα μεταξύ Νομοθετικής και Εκτελεστικής εξουσίας, πλαισιώνοντας την Εκτελεστική με εξωκοινοβουλευτικούς αρίστους ειδήμονες λειτουργούς.
- Να εκλέγεται μία προσωπικότητα κύρους και ήθους ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, απ' ευθείας από τους πολίτες, να ενισχυθούν οι Συνταγματικές του αρμοδιότητες κυρίως σε περίοδο κρίσεων, όπως η παρούσα (Πλατωνικές θέσεις στην «Πολιτεία»).
- Να υπάρχει πολιτική διαλεκτικότητα και σύμπνοια στους Εθνικούς και στους Κοινωνικούς στόχους, μεταξύ των κομμάτων, ώστε να μην επιτρέπονται οι κομματικοί ανταγωνισμοί ν' αναδεικνύονται υπεράνω αυτών των σκοπών.
- Αξιοκρατία στην δημόσια διοίκηση και έλεγχος εφαρμογής των νόμων και των Κυβερνητικών αποφάσεων από ανεξάρτητη αρχή και οι παραβάτες να υφίστανται τις δέουσες συνέπειες.
- Αποδέσμευση των κομμάτων από τη χρηματοδότηση εκ μέρους της «οικονομικής ολιγαρχίας» διότι έτσι, κατ' επέκταση, αιχμαλωτίζεται αυτή η ίδια η δημοκρατία.
- Στο ίδιο πνεύμα ομαλής λειτουργίας της δημοκρατίας τοποθετείται και η εξυγείανση της Πολιτείας από της υπερβολές του Συνδικαλιστικού Κινήματος, το οποίον υπερβαίνει πλειστάκις τα δημοκρατικά όριά του.
- Και ασφαλώς ισότητα εφαρμογής των νόμων έναντι πολιτών και πολιτικών, διότι είναι αδιανόητο να υπάρχει ασυλία των βουλευτών.

- Το δε Σύνταγμα να εκκαθαρισθεί από δευτερεύουσες διατάξεις ισχύος νόμου, ώστε να αποτελείται από καθαρές θεσμικές που αφορούν την δομή της Πολιτείας και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος.
- Συνεπεία αυτής της θεραπείας εκτιμάται, ότι θα γίνουν και πράξη οι διακηρυγμένες αρχές λειτουργίας της δημοκρατίας, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τον Αριστοτέλη και αναφέρθηκαν παραπάνω.

Δυστυχώς εάν δεν γίνουν είτε η μεγάλη είτε η μικρή προσαρμογή, όπως παραπάνω διατυπώθηκαν και επιμένει το κομματικό πολιτικό σύστημα να επιβιώνει με τις γνωστές σε όλους μας παθογένειές του, είναι ιστορικά αποδεδειγμένο, ότι αργά ή γρήγορα πεθαίνει.[9]

Πεθαίνοντας όμως αυτό παρασύρει στον όλεθρο και στον θάνατο την δημοκρατία, αλλά και ολόκληρη τη Χώρα …

Αυτήν την πικρή αλήθεια επιβεβαιώνει και ο ιστορικός φυσιοδίφης Κάρολος Δαρβίνος διαλαλώντας:

«**Οργανισμοί που δεν προσαρμόζονται πεθαίνουν και απεναντίας εξελίσσονται προοδευτικά αυτοί οι οργανισμοί που έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται στις αλλαγές**».[10]

Ιδιαίτερα σήμερα, επιβάλλεται η συνεργασία των πολιτικών κομμάτων, που η Πατρίδα μας βρίσκεται σε λίαν κρίσιμη οικονομικο-κοινωνική κατάσταση με πολυσύνθετα προβλήματα προς επίλυση, με τα εθνικά μας θέματα ανοικτά και τον γεωπολιτικό μας περίγυρο στη Μεσόγειο να φλέγεται από πολεμικές συγκρούσεις και να δέχεται πολυπληθή κύματα προσφύγων και μεταναστών.

Κλείνοντας, σαν επίλογο, πάλι προσφέρονται οι σκέψεις του Αριστοτέλη, οι οποίες λέγουν, ότι: «**το είδος της δημοκρατίας είναι ανάλογο με την πόλη και τον λαό και ότι η οργάνωση και η λειτουργία των θεσμών της δύνανται ν' αποτελούν συνδυασμούς αριστοκρατίας και δημοκρατίας**».

Σε ανάλογο πνεύμα με τον Αριστοτέλη εκφράσθηκε και ο σύγχρονος Καναδός Φιλόσοφος Τσάρλς Τεϊλορ σε συνέντευξή του, ότι «η δημοκρατία για να επεκταθεί (σε παγκόσμιο επίπεδο), πρέπει να προσαρμοστεί στο πολιτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο κάθε κοινωνίας».[11]

Ιστορικό παράδειγμα των ημερών μας αποτελεί το πείραμα της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης» την οποίαν επεδίωξαν να εφαρμόσουν, εντελώς αταίριαστα, σε λαούς της Ανατολής και της Αφρικής, οι ισχυροί της Δύσης, με τραγικές συνέπειες.

Τέλος, όσα γράφηκαν, διατυπώθηκαν με κάθε αγαθή προαίρεση και την διακαή ευχή ενός απλού πολίτη αυτής της Χώρας για την αρίστη δημοκρατία.

Με εκτίμηση
Άρης Διαμαντόπουλος
Υποστράτηγος ε.α. / Ψυχολόγος / Δρ. Φιλοσοφίας

Βιβλιογραφία

1. Πλάτων. «Πολιτεία» 462-c. Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης. Εκδόσεις Σιδέρης. Αθήνα 1963.
2. Πλάτων. «Πολιτεία» 557b-558c, 558d-561e, 562b-563b. Μετάφραση-Σχόλια Κ.Δ. Γεωργούλης. Εκδόσεις Σιδέρης.Αθήνα 1963.
3. Θουκυδίδου Ιστορία Γ΄ 81-82, 82-84,, 84-85. Μετάφραση Άγγελος Σ. Βλάχος. Εκδόσεις Εστίας. Αθήνα 2008.
4. Πλάτων. «Μενέξενος» 241e-242a, 242d, 243d, 244a-b. Μετάφραση-Σχόλια. Καλλιρόη Ελεοπούλου. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα.
5. Πλάτων «Νόμοι» 627c, 6276e-628a, 628c. Πρόλογος Κ.Δ. Γεωργούλης. Μετάφραση-Σχόλια Κων/νος Φίλιππας. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα 1975.
6. Γεώργιος Κ. Βλάχος. Εισαγωγή στις Πολιτικές Θεωρίες των Νεώτερων Χρόνων. Τόμος Α΄. Ο Ίμπν Χαλντούν. Μία Νέα Επιστήμη. Σελίδες 66-82. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα 1979.
7. Αριστοτέλης. «Πολιτικά» 1286b/5-20, 1327b/30-35. Μετάφραση-Σχόλια Νικόλαος Παρίτσης. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα 1975.
8. Αριστοτέλης. «Πολιτικά» 1286b5-20, 1327b/30-35. Μετάφραση-Σχόλια Νικόλαος Παρίτσης. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα 1975.
- Αριστοτέλης. «Ηθικά Νικομάχεια». Μετάφραση-Σχόλια Αυδρέας Δαλέζιος. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα 1975.
- Πλάτων. «Πολιτικός». Περί των Επαγγελμάτων. Επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος. Μετάφραση-Σχόλια Ηλίας Λάγιος. Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος. Αθήνα.
- Άρης Διαμαντόπουλος. Ο Πλατωνικός Ηγέτης. Επιστημονικοποίηση της Πολιτικής. Σελίδες 1. Αθήνα 24-25 Μαίου 2014.
9. Γιούλη Επτακοίλη. Δεσμώτες του … Πελατιακού. Εφημερίδα Καθημερινή. Τέχνες και Γράμματα. Σελίδα 1. Αθήνα 24-25 Μαίου 2014.
- Μαρία Τοπάλη. Κρίση στις Δυτικές Δημοκρατίες και στην Ε.Ε. Αντώνης Έλληνας. Φθορά Θεσμών και Απαιτήσεις των Πολιτών. Γιάννης Κωνσταντινίδης. «Σπιράλ Αντι-Ευρωπαϊσμού»… Εφημερίδα Καθημερινή. Τέχνες και Γράμματα. Σελίδα 8. Αθήνα 24-25 Μαίου 2014.
10. Κάρολος Δαρβίνος. Η Καταγωγή των Ειδών. Μετάφραση Αυδρέας Πάγκαλος. Εκδόσεις Γκοβοστή. Αθήνα.
11. Αριστοτέλης. «Πολιτικά 317a-1321b/10. Μετάφραση-Σχόλια Νικόλαος Παρίτσης. Εκδόσεις Πάπυρος. Αθήνα 1975.
- Γρηγόρης Μπέκος. «Ο Θεός θα είναι πάντα ζωντανός, όπως και οι αρνητές του». Εφημερίδα «Το Βήμα». Νέες Εποχές. Σελίδες 4-5. Κυριακή 18 Οκτωβρίου 2015.